

וכן המים, מתברכים על ידי התפילה כמימי בארה של מרים שהיו רפואה לכל (כדאיתא בויק"ד כב). ועל כן נקראים 'מים חיים' – שיש בהם כח חיות ד'חיי עולם' על ידי כח השפלות והפשטות שיש בהם. וזוהי ברכת המים שאחר התפילה – להמשיך שפלות וחיות בגוף. ועל כן נכון לכל אדם, וכל שכן חולה, הצריך לאכול מיד בקומו בבוקר, ואפילו רק לשתות מים – שיקבל מקודם עול מלכות שמים על-כל-פנים בקריאת פסוק ראשון של קריאת שמע ויתפלל עכ"פ פסוק אחד של רחמים, ומקיים 'ועבדתם...!'

וזוהי חלוקת זמני האכילה לפי האנשים השונים: שעה רביעית לכל אדם, ששית לתלמידי-חכמים (פסחים יב:), תשיעית לאגריפס (שם קז:) – שאז השלימו עבודתם הקודמת (על פי דברי סופרים יא). ועוד יש לכיין במה שאמרו 'כולם פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן' – האכילה כדרכה של תורה, פת במלח ומים במשורה, להברות הגוף ולקיום חיותו בלבד, לא למלאות תאוותו, שמוזה באים כל החולאים של הגוף ושל הנפש, כמו שאמרו 'מלא כריסי זיני ביש'. ומזה התחלת החטאים והסתת היצר שגרם מיתה בעולם על ידי תאות אכילה (עפ"י תקנת השבים עמ' 166).

'התקוששו וקושו. ואמר ריש לקיש: קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים' – 'כל מיני צער ויסורין שיש לאדם על ידי אדם אחר, בין מדעתו בין שלא מדעתו, רק בגרמא דילה נגרם צער לאחר, וכן אפילו מוכיחו ועל ידי זה מצטער – הוא ה'רצועת מרדות' לו על עונו [כי גם הבושה והצער שיש לאדם בעונו כשמוכיחין אותו, גם זה הוא ליסורין על עונו]. ולכן יש לאדם ליוזר שיהיה הוא נקי בזה, וכמו שנאמר ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא (הושע א), וכן נאמר גבי בעשא (מלכים-א טז), עיין שם ברש"י. ולכן נאמר (בצפניה ב) התקוששו וקושו, ודרשו רז"ל 'קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים', דבלאו הכי נענש על כך... (צדקת הצדיק ס).

– אין זו הנהגת דרך ארץ בלבד מצד היושר והמוסר, אלא כן הוא גם במציאות, אי אפשר לו לאדם לקשט אחרים כל עוד הוא עצמו אינו מקושט. ומשמעות נוספת – קישוט האחרים נעשה בזה גופא שמקשט את עצמו (ע' חכמה ומוסר סוף אות קיט).

דף קח

'אבל רבנן לא. מאי טעמא? רבנן לא צריכי נטירותא'. גדר 'תלמיד חכם' לענין זה, כתב הרמ"א (יו"ד רמג,ב): שהוא מוחזק בדורו [כלומר בעירו, אפילו אם במקומות אחרים אינו נחשב כל כך בין ת"ח אחרים, מאחר שבעירו הוא תלמיד חכם ראוי להצילו ולפטרם ממיסי שמירה. ש"ך, מתשובות בנימין זאב] שיודע לישא וליתן בתורה, ומבין בדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים. אך אינו תלוי אם הוא תופס ישיבה אם לאו.

ודוקא אם תורתו אומנותו [אעפ"י שנוטל ממנה שכר בטלתו ממלאכות אחרות. רמ"ך בשיטמ"ק]. ואפילו יש לו מעט אומנות או מעט משא-ומתן להתפרנס בו כדי חייו ולא להתעשר, ובכל שעה שהוא פנוי מעסקיו חוזר על דברי תורה ולומד תדיר – הרי זה בכלל 'תורתו אומנותו' (שו"ע סם). ואין חילוק בין תלמיד-חכם עני לעשיר (ב"י בשם הראשונים. וע"ע בש"ך שם סק"ז). ותלמיד חכם המזלזל במצוות ואין בו יראת שמים – הרי הוא כקל שבציבור (שו"ע שם ג. דלא תימא הואיל

ואמרו (בהגיגה טו:): תלמיד חכם שסרח אין תורתו נמאסת, והו"א שעל כל פנים משמרתו הגם שאינו הגון, קמ"ל שאינו נפטר ממסים).
 ע"ע בתרומת הדרשן שמב; פרקי אמונה ובטחון לחזו"א ג, כג-כד.

זו לשון חזון-איש (ב"ב ה, יח): 'יש לעיין, הלא גם רבנן צריכין לנהוג מנהג עולם ולא לסמוך על הנס כדאמרו (ברכות לה, ב) הנהג בהם מנהג דרך ארץ, ובשבת (לב, א) אל יעמוד אדם במקום סכנה. ובחולין (קה, א) אילו אבא הוי סיר נכסי כו'.

ואפשר שבעיר דכולהו רבנן כופין זה את זה לבנות חומה, אבל בעיר שדרין בה בני אדם ויש ביניהן רבנן, מטילין את החומה על המון העם ופוטריין את החכמים כמו שפטרין מן המס שהתורה פטרתן כיון שאינם משתדלים על השגת הממון בשביל עסקם בתורה, אין ליטול מהם ממזונם בשביל מס. והכי נמי מצאו חכמים שאין ליטול מהם לנטירותא, ואחרי שבאמת תורתן מגנת עליהן ואינם נתונים תחת מקרי הטבע כשאר בני אדם, כי השגחתו ית' הוא לפי מדת הבטחון שאדם משליך יהבו על בוראו ית', והלכך ראוי ת"ח לפוטרו מנטירותא ולהטיל את החומה על שאר בני העיר. ואפשר לפי זה דגם רבנן כופין את שאר בני העיר לבנות חומה.

ויש לעיין עד כמה חייבין בני העיר לסלק המס של רבנן; הגע עצמך, עיר שכולה רבנן ואחד הדיוט, אם אתה מטיל עליו מס של כל העיר לא יספיק לו כל רכושו... ע"ש.
 ובחדושי חת"ס (ב"ב ז) כתב להסתפק בעיר שכולה רבנן. וע"ע תורת חיים לעיל פו, ובמובא ביוסף דעת ב"ב ז.

ז'הלכתא צריך למיקנא מיניה'. זה שאין מועילה אמירה בעלמא, כתבו הראשונים (ערמב"ם ור"ן, וכן נפסק בהו"מ קעה, ל): דוקא הסכמה לפני שקנה אבל לאחר שקנה, אם מחל לו המצרן כגון שבא וסייעו שם או שכרו ממנו, או ראהו בונה וסותר ומשתמש שם ולא מיחה בו ולא ערער, אף על פי שהוא בתוך הזמן הראוי לסילוקו – הרי זו מחילה ושוב אין יכול לסלק.
 וכן אם המוכר נמלך תחילה במצרן כדי למכור לו, ואמר לו שאינו חפץ בה – איבד זכותו גם ללא קנין (שו"ע שם סעיף לא).

[בסמ"ע כתב שזה דוקא אם הציע למצרן למכור לו באותו הסכום שמכר ללוקח, אבל הציע לו לקנות בסתם – אין מועיל. אכן לפי הטעם שכתב בהגהות אשר"י בטעם דין זה, שאינו גרוע ממה שאמרו להלן שאם המצרן מעכבו עד שיטרח למצוא מעות, ליכא לדינא ד'בר מצרא' – לטעם זה לכאורה גם כשהציע לו בסתם וסרב, שוב יכול למכרו לכל אחד. וצריך עיון (אגרות משה חו"מ ח"ב כא, ב. ע"ש)].

– רש"י פירש הטעם, שללא קנין יכול המצרן לומר משטה הייתי כך ולא אמרתי אלא כדי שלא יעלני בדמים. ומשמע שאם הוא מודה שמחל בלב שלם ועכשיו חוזר בו – איבד זכותו. והרי זה כשאר מחילה שאינה צריכה קנין.

[ואף לפי הסברא המובאת בר"ן ובנמוקי יוסף (ומובאת בב"י חו"מ קעה) שצריך קנין מפני שחושבים אנו כיש לו קנין קצת בגוף הקרקע – אין כוונתו שזכות זו נחשבת כדבר ממשי בעין שצריך בה קנין, שאין זו סברא שזכות בר-מצרא תחשב כדבר בעין שלא תועיל עליה מחילה. אלא הכוונה רק שרואים אותו כאילו יש לו 'קצת קנין' שאם קנו ממנו אין זה קנין דברים בעלמא].

ומשמע שאם עשה קנין – מועיל (עכ"פ למ"ד צריך קנין) אף לפני שלקח הלוקח ושוב אין המצרן יכול לחזור בו, שאם יכול לחזור הרי לא שייך קנין שכבר חזר הסודר לבעליו. ודוקא כשמוחל ללוקח מסויים

אך אם אמר בסתם שאינו חפץ בה – יכול לחזור, שאין כאן מחילה אלא אם כבר קנאה הלוקח, שכל שקנאה בשעה שאין המצרן חפץ בה – אין דין 'בר מצרא' (עפ"י חזון איש אה"ע עז, יג. וע' פרטים נוספים בד"ר זה בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"א מד).

'השתא דאמרת צריך למיקנא מיניה, אי לא קנו מיניה, אייקור וזול ברשותיה'. נראה שהוא הדין לכולי עלמא כשלא נמלך בו והלך וקנה, ונתייקר או הזול – שהלוקח נחשב כשליח המצרן לכל דבר (תורא"ש).

'זבן במאה ושויה מאתן, חזינא אי לכולי עלמא קא מוזילא ומזבין יהיב ליה מאה ושקיל ליה'. תימה, למה יתן לו הקרקע כלל, יאמר לו הלוקח למצרן לא הייתי יכול למצוא בשום מקום אחר לקנות קרקע שוה מאתים במאה, וחכמים תקנו דין מצרן משום הישר והטוב שאומר לו המצרן ללוקח תמצא הרבה שדות לקנות במקום אחר, הנח לי לקנות סמוך למצרי, והרי כזה לא יוכל למצוא במקום אחר, ודומה למתנה שאין בה משום דינא דבר מצרא?
ויש לומר דלא פלוג חכמים, שכיון שמכר הוא ובאלו הדמים היה מוכרה לכל אדם – זכה בה המצרן (תורא"ש).

'זבן במאתן ושויה מאה, סבור מינה מצי אמר ליה לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. אמר ליה... אין אונאה לקרקעות' – שפעמים קונה אדם קרקע בהרבה יותר מדמיה, הלכך אין זה עיוות השליחות [ואין זו גזרת הכתוב גרידא למעט קרקע מדין אונאה, אלא כך היא שוויה] (עפ"י תורא"ש. ודוקא כאן שאינו שליח ממש אלא לעצמו קנהו, אבל שליח שנתאנה או הוטעה – יש טענה של עיוות השליחות. עפ"י רמב"ם וראב"ד; הר' יהונתן; מאירי).

(ע"ב) 'זבן מעכו"ם, דאמר ליה: ארי אברחי לך ממצרא' – 'זאין לך טוב וישר מזה' (לשון רש"י). ואף על פי שהמצרן טוען מי ביקשך להבריח ארי מעלי הלא גם בידי היה הדבר להבריחו שהרי הגוי רצה למכרו והייתי אני קונה ממנו – יכול הלוקח להשיבו, מהרתי בדבר שמא ע"י ההתמהמהות יימלך הנכרי מלמכור, או היה מוכרו לנכרי אחר, ונמצא נשאר ארי בצידך.
ואע"פ שכתת, לאחר שקנה, יכול לעשות הישר והטוב ולתת הקרקע למצרן, וימצא לו קרקע במקום אחר (תורא"ש) – אך כיון שבשעה שקנה לא חל עליו חיוב זה שהרי עשה מצוה גדולה בקנייתו זו, שוב אינו חייב יותר (עפ"י שטמ"ק; תרומת הדשן שלה. ומכאן דן על כיו"ב – כשמיהר הקונה לקנות כדי שלא יקנה הגוי השכן). יתכן גם טעם נוסף, שתקנת חכמים היא להשאירו ביד הלוקח כדי שימהר כל אחד לקנותו ולא תיפול ביד גוי. ונראה מכך שהראשונים לא כתבו כן, שנקטו כהנחה ברורה שסילוק הלוקח הוא כקנס על שעשה שלא כדין שלקח לפני המצרן. ועל כן פשוט שבאופן שכד"ר עשה אין מקום להוציא מידו.

'הני ציירי והני שרי לית ביה משום דינא דבר מצרא' – שיכול לומר חפץ אני בצרורים וחתומים שטוב להצניעם. וכן במוותרים – יאמר אני חפץ להוציאן ומזומנים להוציא (תורא"ש).
צריך לפרש שאין יכולים עתה לצרור או להתיר. ע' בשיטמ"ק.

'הני ד' בני מצרני דקדים חד מינייהו וזבין – זביניה זביני, ואי כולוהו אתו בהדי הדדי – פלגו לה

בקרנזיל' הרמב"ם (שכנים יב,ה) פירש (שלא כשאר ראשונים) שהמדובר על הזכות לסלק את הלוקח; שאם לקחה אדם אחר ובא אחד מן המצרנים וסילקו – זכה בה הוא. ואם באו כולם כאחת ללוקח – הרי היא מתחלקת בין כולם.

וטעמו של הרמב"ם שלא פירש שמדובר כשהיא אצל המוכר, שהרי מבוואר בגמרא לעיל (בדין המוכר לנכרי, וברש"י ורמב"ן) ש'דינא דבר מצרא' אינו חל על המוכר אלא על הקונה. וכאן שגם הקונה הוא מצרן ואילו קדם וקנאה הלא אינם יכולים לסלקו, הרי שאין על שאר המצרנים דינא דבר מצרא כלפיו להוציאה ממנו, ואם כן גם אם באו כולם כאחת ואח"כ קנה רק אחד מהם – אינם יכולים להוציאו. ואולם אדם מבחוץ שקנה, כיון ש'דינא דבר מצרא' מחייבו להחזיר את השדה, מובן שיכולים כולם לסלקו.

[ושאר הראשונים סוברים שכשבאו כולם מקודם, מיד חלה זכותם לסלקו והרי כולם שותפין באותה זכות, לכן גם אם קנה לבסוף אחד מהם – לא תועיל קנייתו, והרי הוא כלוקח חיצוני שהרי חלה זכות 'בר מצרא' על כולם כאחת, כשותפין, ושוב אין יכול לזכות בזכות זו לבדו.

– כן באר הגר"ח הלוי (בחדושים על הש"ס). ושייך לנידון זה את מחלוקת הראשונים כשיש חמשה מצרנים, שנים ברוח אחת, והשלשה כל אחד ברוח אחרת – האם חולקים את השדה לחמשה חלקים שוים, או שמא חולקים לארבעה, ואת החלק האחד מתוך הארבעה – חולקים לשנים. ותורף השאלה – ביאר – האם זכות 'בר מצרא' חלה לכל אחד בנפרד. וא"כ אין חילוק בין מצרן גדול לקטן שהרי גם אם קדם הקטן וקנאה כולה – אי אפשר לשאר המצרנים לסלקו, או שמא כולם נידונים כישות אחת הזוכה בזכות אחת אלא שאח"כ חולקים ככל חלוקת שותפים, כל אחד בהתאם לגודל חלקו. עוד על מחלוקת ראשונים זו ע' ביצחק יקרא מהדו"ק סא ובמובא בב"ב ה).

דף קט

'בדלא מטא יומא דשוקא'. לאו דוקא, אלא הוא הדין כשהפירות צריכים עדיין לקרקע, שמין לו. רק מסתימת הברייתא 'שמין לו' משמע דמי כל הפירות ולא חלקם, לכך מעמיד בפירות גמורים אלא שמפסיד אם יקטפם עתה. וגם מדקתני 'הגיע זמנו לצאת' משמע שנתבשלו הפירות, שאין לך אדם מקבל שדה ומניחו מלא ויוצא (רמב"ן). הרשב"א העיר על הפירוש הראשון דאדרבה מכך שאמרו 'שמין לו' משמע שאין נותנים לו אלא במה ששוה עכשיו. והסכים לפירוש השני, שכל החוכר לשנים, לא לשנים בלבד הוא חוכר אלא לתבואות אותן שנים, ואם לא נגמרו עדיין לא הגיע זמנו לצאת).

ולכך העמיד בסלקא (= תרדין) וירקא, שאילו בתבואה אין להעמידה, שכיון שאינה צריכה לקרקע יעקרנה ויטלנה ותהא אצלו עד יומא דשוקא שהרי אינה נפסדת בכך (חדושי הר"ן). ולא העמיד בפירות האילן, כי בהם אין חידוש שמשאירם באילן וקוטפם מעט מעט עד יום השוק. אמנם בירק השמיענו שאין משהה אותם אפילו עד יום השוק משום שבינתים מבטל את הקרקע, אלא שמין לו כמה הם שוים באותו יום (ראב"ד).

'שאני התם דאמר קרא ויצא ממכר בית – ממכר חוזר, שבה אינו חוזר. ונגמר מיניה? התם זביני מעליא הוא ויובל אפקעתא דמלכא היא'. הגר"ח הלוי (בספרו הל' מלוה כא) באר שאין הכוונה ללמוד מעצם דין חזרת יובל – שגזרת הכתוב היא שאין שבה חוזר, ואין כל קשר בין דיני יובל למקבל שדה